

*Bradbury. Diderot on his journey to Russia not only personifies Enlightenment, but also offers a blueprint, in sixty-six notebooks, of his vision of a new, enlightened, well-ordered Russia. 220 years later, in October 1993, a group of literati, artists and critics embarked on a ferry from Stockholm to St. Petersburg with the purpose of following the traces of the famous Frenchman. The story is related in the first person by an unnamed member of this group, who is present in his capacity as an English writer of some modest reputation. In his diffident manner and discreet understatement, M. Bradbury is recognized. The group he has been invited to join forms the self-styled «Diderot Project,» initiated and organized by an eminent Swedish scholar, whose importance is signalled by his membership of the Nobel Prize Committee. Despite some severe hitches in the project's execution, they return to Stockholm after a short stay in St Petersburg, and the narrator is getting ready for his flight home to England.*

*This paper contains the analysis of the temporal and spatial organization of M. Bradbury's novel «To the Hermitage.» The theoretical basis of the study is scientific heritage of M. Bakhtin and N. Kopystyanska. The authors of the article study the function and artistic value of time-space category in a literary work. Attention is focused on the chronotopes of the road, meeting, castle (palace), and topos of city. This novel's topography is essentially engaged with Russia past and present, and possibly with Saint-Petersburg, Paris and Stockholm.*

**Key words:** *time-space category, chronotope of the road, meeting and castle (palace), plot, topos of city, Enlightenment.*

УДК 821.161.2-3(045)

**О. Г. Павленко**

### **ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ДОБИ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА**

*В статті обґрунтовано філософсько-естетичні засади українського літературного процесу другої половини ХХ століття, виявлено іманентну сутність зазначеного феномена, що розгортається довкола з'ясування причин його виникнення та експлікується поліфункціональністю, валоративним і ментальним наповненням світоглядних і художніх практик його репрезентантів.*

**Ключові слова:** *шістдесятництво, етико-художні засади, світоглядний антропоцентризм, персоналізм, відчуження, національний імператив, естетосфера.*

Глибинні трансформації в соціально-економічному та суспільно-політичному житті України другої половини ХХ століття суттєво вплинули на розвиток культури та мистецтва, докорінно змінивши принципи традиційного осмислення буття людини. У зв'язку з цим виникла потреба пошуку нових інтелектуальних конструкцій, звільнених від усталених стереотипів і догм.

Новий відлік часу «інтелектуальної історії України» (О. Пахльовська) припадає на 60-ті роки, знаменні появою на мистецькому обрії когорти талановитих митців – представників творчої інтелігенції, небайдужих до соціальних та громадсько-політичних проблем суспільства, тих, «...яким засвітилась істина і які вже не захотіли зректися чи відступитися від украденого світла» [9, с. 65]. Сам факт їхньої духовної

присутності в соціокультурному контексті епохи засвідчує про величезний моральний потенціал майбутньої України.

**Актуальність** визначеної проблеми зумовила напрям нашого дослідження та його основну **мету**: обґрунтувати об'єктивне місце та роль феномена шістдесятництва в соціокультурному просторі українського суспільства. Головним **завданням**, вирішення якого необхідно для реалізації поставленої мети, є виявлення іманентної сутності зазначеного явища, світоглядних, аксіологічних, художньо-естетичних координат його репрезентантів через використання загально-філософських, філософсько-антропологічних теорій і концепцій.

Аналітичні «мандри» (Л. Тарнашинська) у проблематику шістдесятництва починаємо з осмислення явища, спроектувавши на нього різні наукові парадигми та методологічні підходи. Історичним підґрунтям шістдесятництва в Україні виступила десталінізація суспільства й подолання синдрому тотального контролю, що простежується в схрещуванні «синхронної й діахронної лінії хронотопу розгорнутого контексту» [12, с. 9] – національного й світового, виразно окресленого бунтівними тенденціями другої половини ХХ століття. Цю тезу також підтверджує Дж. Леонард у статті «Youth of the Sixties: The Explosive Generation» (1961 р.), в якій автор ніби попереджає, що «quiet generation of the 1950s is rumbling and is going to explode» – «мовчазне покоління 1950-х вже гуркотить та невдовзі вибухне» (переклад наш – О. П.) [16].

Спроби перевлаштування суспільства з домінуючим консервативним вектором на демократичне з пануючими принципами свободи, правової рівності, ідеологічного плюралізму здійснювались через масштабне розгортання світового правозахисного руху (рух за громадянські права, свободу слова в США («рейди свободи» – Freedom Rides), пробудження соціальної жіночої свідомості (феміністичний рух), спалах молодіжного радикалізму в США та країнах Європи (студентська революція 1968 р.), суспільно-політичні протести, акції морального впливу тощо. Всі ці події тією чи іншою мірою мали вплив на країни «третього світу» й так званого соціалістичного табору (Угорщина, Польща, НДР, Чехословаччина), породивши рух опору – вагому суспільно-політичну силу, озброєну власною ідеологією – покоління, яке «озирнулося в гніві» (І. Дзюба) й виступило своєрідним маркером антисистемної опозиції у різних формах та проявах.

Так, в країнах Західної Європи та США бунтівні тенденції розгорталися на фоні економічного зростання, добробуту, матеріального і духовного розквіту, і з самого початку були «продуктом не нестачі, а достатку». Втім нове покоління скептично налаштованої інтелігенції ставить під сумнів основні здобутки західної цивілізації і культури, виступаючи проти всеохоплюючої «калькуляції і раціоналізації» [10, с. 322] та прогнозуючи докорінно змінити все – від головних її засад до внутрішнього світу кожної окремої особистості. Очевидно, духовна вбогість домінуючої у суспільстві масової культури («культури споживання»), побудованої на офіційній ідеології зростання, формуванні стереотипу «масової людини», пасивної, інертної особистості із сліпим сприйняттям «духовних стандартів» суспільства, породило втрату сенсу буття, занурення у власний світ, внутрішню порожнечу, заповнену появою молодіжних контр-та субкультур, які протистояли загальносуспільним традиціям і нормам у Великобританії («teddy-boys («теди») – перша робоча «субкультура» або «субкультура вільного часу»), США («бітники», «Beatniks» або «the Beats» – субкультура середнього класу або «субкультура способу життя»), країнах Західної Європи («Brigade Rosse» – «Червоні бригади» – ліворадикальна організація Італії) тощо.

Певний переворот у світогляді молодого покоління Заходу, що відбувся на тлі доби процвітання, формувався під впливом бітників. Саме вони чи не найбільше вплинули на становлення основних ідеологічних мотивів активістів молодіжного протесту другої половини ХХ століття («празька весна», «паризьке травня»), наслідували на масовому рівні дух свободи, критику істеблішменту. Намагаючись віднайти загублений сенс власного існування, бітники закликали до ірраціоналізму, звернення «всерединою» себе, заглиблюючись у лабіринти власного «Я».

Бітницький варіант створення майбутнього «у свідомості і для власного задоволення» (Г. М'яло), заснований на головних положеннях фрейдизму та екзистенціалізму про необхідність вивільнення людиною її підсвідомих інстинктів, прагненні втекти від реальності суспільства «всезагального благоденства» до ілюзорного світу насолоди. Саме такі мотиви, пройняті нонконформістськими настроями, насичені ескапістським духом, простежуються в художніх творах засновників та головних ідеологів бітництва (романи Дж. Керуака «В дорозі» («On the Road»), В. Берроуза «Голий сніданок» («Naked Lunch»), поема А. Гінзберга «Крик» («Howl»).

Романи одразу знайшли свого прихильного читача, незважаючи на негативну реакцію з боку літературної критики. Звинувачення в «непристойності», гучні судові процеси, цензурна заборона на публікацію творів не тільки не зменшили популярність, а й принесли їх авторам літературне визнання.

Стислу і досить влучну характеристику надав цим «художнім зразкам» П. Гуревич, назвавши один з бітницьких романів «втечею в нікуди», а інший – «зображенням моторошного карнавального ходу Апокаліпсиса» [1]. За твердженням К. Мехнер для тогочасної Америки письменники бітницького покоління були «розбещувачами молоді», а головні герої їхніх творів – нічим іншим, як антигерої [17, с. 9].

Публікація поеми «Крик» теж не залишилась поза увагою критиків, які вважають її появу поворотним пунктом в історії сучасної літератури, днем народження нової американської поезії, «віхою покоління», «ефектом вибуху бомби» (Я. Могутін).

Серед інших представників «виключно літературного протесту «розбитого покоління» Ніл Кессіді («One Flew Over the Cuckoo's nest»), Лоуренс Ферлінгетті («A Coney Island of the Mind»), Грегорі Корсо («The Happy Birthday of Death»), Діана ді Пріма («Dinners and Nightmares»), Роберт Крілі, Роберт Данкен (поети постмодерністської групи «Black Mountain») та ін. Зневажаючи «американську мрію», вони створили антиміф: прихильність до гігієни в них перетворилася на жагу бруду, ідеал невтомно працюючої людини – на похвалу лінощів, пуританська етика – на знуцання над усіма цінностями. У якості альтернативи матеріальним цінностям бітники пропонують почуття «насолоди красою природи», спроби теоретичного обґрунтування своїх дій та способу життя. Основні характеристики їх творчості – безсюжетність, тяжіння до вільного вірша, імпресіонізму, натуралізму описів. Водночас елементи радикальної свідомості представників біт-покоління поєднувалися з мріями про простий, наївний, патріархальний світ, де існують міцні, здорові стосунки між людиною та оточуючим середовищем. Можна впевнено констатувати, що творчість бітників була справжнім відкритим викликом консервативній частині західного суспільства, проявом глибокої кризи основних соціальних цінностей.

Цілковито відмінна система творчих критеріїв і координат шістдесятництва сформована в українській культурі – відмінна за валоративним і ментальним наповненням світоглядних і художніх практик. Це обґрунтовано доводять чисельні розвідки вітчизняних дослідників, для яких тема шістдесятництва виступає предметом

наукового зацікавлення (М. Жулинський, В. Дончик, О. Пахльовська, М. Наєнко, Ю. Ковалів, Т. Гундорова, І. Жиленко, Л. Тарнашинська, М. Ільницький, А. Дністровий, Р. Корогодський та ін.).

Втім слід зважати на те, що через власні стереотипи, суб'єктивні судження і оцінки науковців, саморефлексії тих, хто належав до цього покоління, протягом тривалого часу створювався міф про шістдесятників – міф, як «оповідь», система уявлень, що втратили свої індивідуальні риси і склали основу колективних цінностей.

Отже, «міфогенне явище» шістдесятництва (Т. Гундорова) витворюється не розрізненнями «я», хоч і гранично індивідуалізованими, проте сукупними, солідаризованими національною домінантою [11, с. 12], і виступає ознакою інтелектуальної зрілості, створюючи власний ідеологічний, культурний, історичний простір.

Система міфів українських шістдесятників формується в умовах боротьби з радянською «міфологією» (руйнація «міфу комунізму» і створення міфу свободи), що завжди відбувається через осмислення та критичне засвоєння набутого досвіду та призводить до «знерухомлення» більших чи менших нарративних цілостей, або ж їх догматизації (міфологізації) [12, с. 210].

В умовах постсталінізму, коли «сферу буття» людини було деформовано та її перетворено на заручника певних стереотипів та ідеологем, раціонально сформульованих принципів і правил, які закрили перспективу її особистого і суспільного буття (абстрактний принцип побудови розвинутого соціалізму), на перший план виступає проблема екзистенціальної стійкості (В. Єрофеев), спрямована не стільки в площину загального буття людини, скільки конкретного реального її існування, оскільки просто «існувати», «бути», за Д. Чижевським, не є достатньою умовою буття людини як етичного суб'єкта [15, с. 373]. Це пояснює прагнення представників української інтелігенції 1960-х рр. «уфондувати» (Л. Тарнашинська) людське буття на національних та загальнолюдських морально-етичних засадах: гуманізм, людяність, правда, совість, віра, мораль, вірність, справедливість, порядність, національна та людська гідність. Інакше кажучи, «стан нестійкої «рівноваги» (Д. Чижевський) постсталінської особистості, відкритої (на рівні свідомості) до сутнісних змін» (Л. Тарнашинська), шістдесятники намагалися довести до онтологічної міцності, демонструючи своєю творчістю і громадянською позицією, що «рівновага особистості» має у своїй основі національний імператив (П. Іванишин), любов до рідної землі, свого народу, а врешті-решт «людиномірність світоставлення» (В. Зеньківський).

Органічне «входження» шістдесятників в «міфологічну систему» спричинилося до актуалізації ними національних домінант, що знайшли віддзеркалення в формуванні світоглядних та етико-художніх засад. Переорієнтація суспільної свідомості на загальнолюдські й національні цінності, прагнення звільнитися від тенет тоталітарного мислення, відчуття подих свободи, відбувалася через свідомий вибір. Отже, увійшовши в систему своєї доби, шістдесятники самі цю систему перетворили, в підсумку ставши «міфологічними героями». Саме вони спромоглися артикулювати актуалізовані духовною ситуацією доби істини, виробляючи власний голос і вербалізуючи на художньому рівні онтологію концептів національного буття (мова, культура, ментальність), тих базових складових самоствердження людини, які «виформовують» етнонаціональний розум, ціннісну свідомість, «соціально-духовний універсум» (В. Жадько) через пошук шляхів оптимізації тих детермінант суспільного розвитку, що сприяють національному прогресу, раціоналізації національного ідеалу, самоідентифікації. Категорія національного імперативу як домінанти буттєво-історичного мислення шістдесятників вербалізована у виразно структурованих етичних



максимах. Йдеться про апеляцію до людського буття, етичний максималізм, що став для багатьох із них «духовною територією» (М. Коцюбинська), «гуманітарну ауру нації» (Л. Костенко), «високі зразки ширяння у високості» (Р. Корогодський), інтелектуальну щирість, проникливість і вольове забезпечення, щоб «відфільтрувати слизкі, гнучкі мотиви від твердих переконань» (Р. Корогодський).

Національний імператив, сформульований у межах української культури Нового часу Тарасом Шевченком (щоправда, не в філософському, а в художньому дискурсі), постає основним регулятивним принципом мислення, системотворчим «елементом світоглядної бази» (П. Іванишин) шістдесятників. Саме Україна як ідея складає багатогранну та фундаментальну основу їх художнього мислення, в якому підґрунтям виступає національно-екзистенціальна методологія як іманентний для будь-якої незмаргіналізованої особистості спосіб мислення», тобто, за М. Хайдеггером, мислення в національних категоріях та екзистенціалах – категоріях абсолютного «примату» духовного над матеріальним (Р. Корогодський), розвитку і процвітання нації, утвердження загальнолюдських цінностей.

Етико-аксіологічне поле українського шістдесятництва виявилось духовним плацдармом для нового мислення, відкритого до виглиблення полівалентної сутності істини, усвідомлення необхідності її існування, вироблення в «розкішній колекції» індивідуальностей єдиної «фундаментально несучої» (Р. Корогодський) конструкції буття. Філософсько-антропологічне наповнення зазначеного поняття відзначається у шістдесятників значним розширенням меж його буттєвого закорінення, що детермінується новими можливостями особистої та етнонаціональної самоідентифікації, «гармонізацією вітального та духовного» (Є. Андрос), розширенням суспільно-етичних горизонтів буття, зокрема формуванням ціннісних орієнтацій, які, з одного боку, закорінені у глибинні історичні процеси, а з іншого – спрямовані на реалізацію особистістю її найоптимістичніших сподівань і надій та в подальшому впливають на становлення її світогляду. Останнє ж розуміємо як складноструктуроване утворення, певну систему духовних координат, певне світовідчуття і світосприймання, завдяки яким відбувається самоідентифікація людини в світі та індивідуальне його сприйняття.

Ключовим аспектом самоідентифікації виступає усвідомлення власного «Я» як категорії зі сфери «бути» («Я» як явлене світові [11] і «Я» – відкрите для власного світу). Визначальною характеристикою особистості є при цьому здатність мати досвід, що й розгортається у цій її відкритості зовнішньому світові, й переживається внутрішньо, на рівні рефлексії, осмислення та узагальнення. Усвідомлення того, що персональне «Я» завжди окреслено власним аксіологічним виміром, увиразнює наші уявлення про ієрархічну систему потреб особистості («піраміда потреб» А. Маслоу), серед яких чи не найголовнішими виступає моральність, прагнення до обстоювання власних і суспільних прав, розв'язання найдраматичніших екзистенціальних колізій, самоактуалізація.

За В. Штерном, «особистість тільки тоді стає особистістю, коли вона в тій або іншій формі розв'язує об'єктивно значущі завдання» [4, с. 190]. Йдеться про усвідомлення і реалізацію шістдесятниками національної ідентичності, прагнення до пошуку вузлових, сенсоутворюючих параметрів власного існування, які наближали б їх до істинного буття в конкретній історичній ситуації так званої хрущовської відлиги (вивільнення поневоленої творчої потенції, спроби надати існуючій системі соцреалізму «людське обличчя» та національне підґрунтя, коли соціальні потреби і право на вільний розвиток особистості мали б бути гарантовані на державному рівні).

Можна говорити про те, що світоглядні координати шістдесятників розвивались під впливом концепцій персоналізму, екзистенціальної філософії, в центрі якої – людська індивідуальність. За Е. Муньє, основою особистості виступає сконцентрована цільність, яка виявляє себе у безпередумовній, нічим не обтяженій свободі. Адже персоналізм як проект, імператив суспільства зародився на Заході як заперечення капіталістичного способу виробництва, що нібито перетворило індивіда на «несвідомо діючу істоту, носія стандартів буття суспільства, призвело до кризи дієвих здатностей, спаду духовності та саморозвитку (кризи особистості) й значною мірою апелював до соціалістичного гуманізму, як єдиної альтернативи «буржуазному псевдогуманізму з антикомуністичним вмістом» (Е. Муньє). Проте таке чітке протиставлення може видаватися абсолютним лише на перший погляд. Під впливом ідей марксизму, екзистенціалізму, неотомізму (йдеться також про концепції екуменізму Ж. Марітена – «рух за всесвітнє християнське єднання»), релігійної філософії М. Бердяєва, М. Бубера (конфлікт між матерією та духом) персоналізм як філософська концепція не був надмірно заідеологізованим, оскільки мав на меті висвітлити фундаментальні основи людського існування, визначити свої світоглядні пріоритети як такі, що не тільки проголошують особистість як «першоеlement» буття, розкривають творчі потенції становлення її як естетичного суб'єкта, а й утверджують «цілісний характер індивідуального буття в його істинності» [10, с. 515].

Можна також стверджувати, що українське шістдесятництво певною мірою формувалось довкола ідей персоналістських теорій українських філософів (О. Кульчицький, М. Шлемкевич, В. Табачковський, О. Онацький та ін.), які, синтезуючи найкращі надбання західної філософської та соціально-політичної думки (А. Бергсон, М. Шиллер, М. Гартман) щодо ролі особистості в життєдіяльності суспільства, наголошують на «персоналістській доцільності життя особи». Таке призначення пов'язане з усвідомленням людиною свого призначення, що відповідає «параметрам» її життєтворчості як процесу самовдосконалення й самореалізації [4, с. 10]. Теза про те, що кожна людина – особистість, розкривається через розуміння її соціально-психологічних якостей (М. Шлемкевич «Загублена українська людина»), домінанти духовного над матеріальним (Д. Донцов «Дух нашої давнини»), що знайшло своє віддзеркалення у твердженні: «особистість – принцип буття» (А. Августин).

Двобічність життєвої ситуації, в якій опинились шістдесятники, засвідчує, що, з одного боку, вони були свідомі, що саме капіталістичний світ є причиною духовної кризи людини, а з другого – вони були затиснуті тоталітарною ідеологією переродженого соціалізму, який, за їх переконаннями, під нібито «гуманістичними гаслами марксизму, часто навіть формально звеличуючи людину, реально її зневажав», обмежував творчу свободу особистості, позбавляючи людину вільного вибору й «перетворюючи її на безправний гвинтик» існуючої системи.

Така серединна ситуація стала для шістдесятників поштовхом до переосмислення внутрішньої форми буття, що згодом вилилася у демонстративне *відчуження* (alienation) від «всезагальної гармонії» пануючого режиму. Критичне осмислення цього процесу привело до актуалізації ключових філософських антропологем, що є найдоцільнішими для з'ясування сутності зазначеного поняття. [18]. Філософська енциклопедія визначає відчуження як категорію, що відображає перетворення діяльності людини та її результатів на самостійну силу, панівну над нею самою і ворожу їй, і пов'язане з цим перетворення людини з активного суб'єкта в об'єкт суспільного процесу.

Згідно з теорією відчуження М. Сімена (виникнення цієї теорії пов'язане з німецькою класичною філософією, зокрема вченням Г. Гегеля про еволюцію

абсолютного Духу (відчуження як зовнішній прояв світового розуму), а їй передувала теорія суспільного договору Т. Гоббса, індивідуальної замкнутості та соціальної всеохопленості Дж. Локка, що згодом склали основу марксистської теорії щодо відчуження праці і власності людини – усі ці складові комбіновано синтезовані франкфуртською школою (Т. Адорно, Г. Маркузе), школою культурної антропології (К. Леві-Стросс, М. Мосс, К. Гірц), соціології (Е. Фромм) з використанням різноманітних методологічних підходів) особистість як суб'єкт життєдіяльності впливає на формування мотиваційних основ суспільної активності, в тому числі зумовлених несприйняттям дійсності, що знаходить свій вияв у віддаленості й світоглядній опозиції до неї.

З-поміж існуючих теорій відчуження людини концепція М. Сімена є найбільш релевантною для покоління українських шістдесятників, оскільки розкриває не тільки приховані «резерви» цього поняття, а й значно розширює смислові можливості його використання. Наголошуючи на доцільності вживання термінів «самовідчуження» або «самовіддаленість» (self-estrangement)<sup>1</sup>, серед основних дефініційних характеристик яких – заперечення особистістю власних інтересів, намагання через зовнішній світ знайти сенс життя, М. Сімен створює інтегральну модель відчуження, за допомогою якої можна скласти цілісне уявлення про цей складний соціально-психологічний процес.

Перш за все дослідник актуалізує проблему «естрейнджменту» на основі протиставлення «відкритості» та «замкненості» людського існування, що породжує інші форми відчуження, пов'язані з усвідомленням індивідом власної внутрішньої самоти (Е. Фромм), «екзистенціальним вакуумом людини» (Е. Фромм), відчуттям неможливості за будь-яких обставин досягти поставленої мети («безсилля» – «powerlessness»<sup>2</sup>), відсутністю у людини загальноприйнятих цінностей, («безглуздість», «абсурд», «втрата сенсу» – «meaninglessness»<sup>3</sup>), норм моралі («normlessness»<sup>4</sup>) тощо. Можна стверджувати, що зазначені форми відчуження, продиктовані відповідним контекстом, віддзеркалюють розуміння цього явища у всіх його «взаємодіях» та «перехрестях».

Так, М. Сімен визначає «безсилля», як «впевненість особистості в тому, що її власна поведінка не в змозі забезпечити очікуваних результатів» [18] і таким чином обумовлена не «об'єктивною суспільною ситуацією», а «прагненням індивіда щодо контролю над подіями – відчувати безсильність означає «мати нестачу відчуття особистої впливовості, що не вкладається у чітко визначені понятійні рамки» (йдеться

<sup>1</sup> Self-estrangement can be defined as “ the psychological state of denying one’s own interests –of seeking out extrinsically satisfying ,rather than intrinsically satisfying activities... it could be characterised as a feeling of having become a stranger to oneself, or to some parts of oneself, or alternatively as a problem of self-knowledge, or authenticity[ Seeman, 1959:784].

<sup>2</sup> Alienation in the sense of a lack of power has been technically defined by Seeman as “ the expectancy of probability held by the individual that his own behaviour cannot determine the occurrence of the outcomes ,or the reinforcements, he seeks.[Seeman, 1966:355]. Powerlessness, therefore,is the perception that the individual does not have the means to achieve his goals.

<sup>3</sup> A sense of meaning has been defined by Seeman as “the individual’s sense of understanding events in which he is engaged. Meaningless” is characterised by a low expectancy that satisfactory predictions about the future outcomes of behaviour can be made”. [Seeman, 1959:786].Where as powerlessness refers to the sensed ability to control outcomes.

<sup>4</sup> Normlessness(or what Durkheim referred to as anomie) denotes the situation in which the social norms regulating individual conduct have broken down or are no longer effective as rules for behaviour. Seeman (1959:788) adds that this aspect can manifest in a particularly negative manner, “ The anomie situation [...] may be defined as one in which there is high expectancy that socially unapproved behaviour are required to achieve given goals”

про відсутність норм моралі – концепт, похідний від «аномії» («anomia») Дюркгейма). За визначенням Сімена, відсутність норм моралі є необхідною умовою в ситуаціях, коли соціально схвальна поведінка перешкоджає досягненню поставленої мети [18]. Втім, існують деякі термінологічні верифікації зазначеного поняття, зокрема контроверсійною є інтерпретація терміну «normlessness» Я. Чайковським у розвідці «Проблема відчуження людини в гуманітарних науках. З питань стану досліджень», в яких автор детермінує це поняття як «нормативність» і більше того, наголошує на його використанні М. Сіменом, який нібито відносить його до ключових компонентів відчуження, що суперечить реальному стану речей [14, с. 264]. Адже нормативність («norm») та відсутність норм («normlessness») – антонімічні поняття, і останнє, за М. Сіменом, означає цілком відмінне від традиційного ставлення особистості до соціальних норм і цінностей, втрату їх значущості, що знаходить своє втілення у неадекватній, відхиленій від норм поведінці.

Модель відчуження, запропонована М. Сіменом, віддзеркалює розуміння цього явища як у вузькому, так і в ширшому значенні, а саме відчуження як актуальний максимум потворності в соціальному бутті особистості постає феноменом і буденності, і граничного буття (С. Крилова) – двох виявів «замкненості» людського буття. При цьому можливість подолання відчуження реалізується через метагранічне буття, визначальною ознакою якого виступає фундаментальна «особистісна відкритість», що зберегла свою ідентичність і своєрідність, здатність до творчості як форми духовного існування, інтелектуальної боротьби щодо перетворення соціального світу. Саме через творчість українські шістдесятники розмивали «фундамент догматичної ідеології, повільно відвойовували новий духовний простір» (І. Дзюба) в його Кантівському розумінні (світ, що духовно охоплюється розумом), втілюючи безмежжя власного «Я» в реальних «продуктах» своєї життєдіяльності.

Світоглядний антропоцентризм шістдесятників, що в філософії цінностей виступає як інтроцепція (В. Штерн), створює соціокультурні універсалиї української естетосфери, невід'ємною складовою якої виступає духовність як спосіб «самовибудовування людської особистості», перенесення універсуму зовнішнього буття індивіда у його внутрішній світ на ціннісно-сміслових засадах. У зв'язку з цим філософсько-естетичний підхід до сутності зазначеного феномену полягає через використання поліметодології, що апелює до синтезу методологічних підходів, певного «синкретизму» (В. Личковах) культурно-історичного, феноменологічного, герменевтичного та інших способів дослідження буття.

Духовність як ключове поняття етико-аксіологічного простору українського шістдесятництва виступає як етнонаціональна модель «філософії краси» [7], в її універсальних та партикулярних вимірах, як дискурсивне освоєння духовно-чуттєвої цілісності людських відносин до світу в їх емоційно-виразних, символічних, художньо-образних вимірах. Дослідження «стану світу» (Г. Гегель), реалізується через висвітлення понять «дух епохи», «образ світу», «чуття життя», які визначають понятійно-категоріальний апарат осмислення світу людини як предмета естетичної рефлексії. Саме з цих понять утворюється термінологічна «скарбниця» (Л. Личковах) розмислів і текстів, що розкривають «естезис» доби шістдесятництва, специфіку художньої свідомості, мистецьких стилів і світоглядних орієнтирів окремих персоналій і нації загалом. У контексті базових ідей, імплікованих в естетичний дискурс репрезентантів цього явища, системоутворюючого значення набувають категорії етнонаціонального мислення, що виступають знаряддям суспільного інтелекту.

Це, насамперед, онтологічно обумовлено «панестетизмом» українського буття, органічно пов'язаного з архетиповими принципами етнокультури, серед яких

домінантним виступає кордоцентризм (В. Личковах), що реалізується в естетичній рефлексії на рівні світоглядних і контекстуально-культурологічних ідей та універсалій. Глибока емоційність, чуттєвість, ліризм українського естетичного дискурсу, що знайшли своє втілення у «філософії краси» і «філософії мистецтва», детермінуються тим самим кордоцентризмом української душі, який виступає домінуючою рисою творчості шістдесятників.

Формула духовної екзистенції цього покоління проголошена у відомих рядках В. Симоненка: «У кожного Я своє ім'я», «Я – українець. Оце і вся моя автобіографія», Л. Костенко про «неможливість брати істину в оренду», які доповнюються штрихами із нарисів Р. Корогодського про «віру – моральність – порядність, які із часом набули такої густоти, такої перенасиченої консистенції, що той розчин затвердів, набрав якоїсь однозначності» [5, с. 19].

Власні етнонаціональні традиції розуміння людиномірності краси світу, природи, духовна еволюція і саморозвиток особистості – основні мотиви поетичної творчості шістдесятників. Згодом у процес ліричного епосу доби включається проза, в якій проблема особистості виступає чи не найперший план. Людина «мала», проста, ординарна, але унікальна у своєму відчутті себе і навколишнього світу, та водночас універсальна у своїх перетинах з поняттями любові й ненависті, життя і смерті, краси і потворності [11, с. 194]. Жанрова палітра вітчизняної літератури збагачувалась історичними романами М. Вінграновського («Северин Наливайко»), П. Загребельного («Я – Богдан», «Тисячолітній Миколай», «Диво», «Смерть у Києві»), Р. Федоріва («Жбан вина»), Р. Іванчука («Мальви», «Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської»), В. Шевчука («На полі смиренному», «Дім на горі», «Голос трави», «Три ластівки за вікном»), малою прозою (оповідання та новели Є. Гуцала «Запах кропу», «Голодомор», «Мертва зона», «Грудневий бунт», «Ментальність орди»; Гр. Тютюнника «Климко», «Дивак», «Три зозулі з поклоном», «Вогник далеко в степу», «Син приїхав», «На згарищі», «Оддавали Катрю»; Л. Первомайського «Дикий мед», «Дерево пізнання», «Вчора і завтра», «Чорний брід» та ін.). Історична проза 60-х років ХХ століття визначається особливим психологізмом, новими ідейно-художніми якостями, драматургічністю, специфічною організацією простору і часу. Концентроване втілення національної ідеї як імперативу історичного призначення українства (Ю. Барабаш) відбувається через об'єктивно-суб'єктивні чинники, що визначають авторське світовідчуття, особливості структури і сюжету, систему художніх образів, специфіку характерів, фольклорні мотиви. Можна констатувати, що літературна творчість шістдесятників виступала як своєрідна «філософія», трансдискурсивна «ідеологія» мистецтва, тому спроби теоретично обґрунтувати окремі її аспекти не вичерпують цієї широкої теми, а лише спонукають до подальших досліджень та узагальнень.

Отже, шістдесятництво, як рух «незгідних» і «дисидентів», «лицарів без страху і сумніву», як «поступове розширення простору невдоволення станом речей і відповідальної за майбутнє України думки – в усіх сферах життя» (І. Дзюба) розв'язало «вузли суспільних біфуркацій» (Л. Тарнашинська) і вивільнило потужну енергію творення нових соціокультурних та художніх наративів. Естетична практика репрезентантів цього явища стала надбанням «соціального інтелекту суспільства», новою «інтелектуальною конструкцією», яка відкрила перспективи розвитку української національної ідеї загалом та української національної літератури зокрема.

#### Список використаної літератури

1. Гуревич П. С. Субкультура / П. С. Гуревич // Культурологія : ХХ век : енциклопедія. – СПб.: Университетская книга, 1998. – Т.2. – С. 236–237.
2. Дзюба І. М. Є поети для епох / І. М. Дзюба. – К.: Либідь, 2011. – 145 с.

3. Зеньківський В. В. Апологетика / В. В. Зеньківський // Основы христианской философии. – М.: Канон, 1997. – С. 329.
  4. История зарубежной психологии (30-60-е годы XX века): Тексты / Под ред. П. Я. Гальперина, А. И. Ждан. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 230 с.
  5. Корогодський Р. Брама світла: Шістдесятники / Упоряд. М. Коцюбинська, Н. Кучер, О. Сінченко. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2009. – 656 с.
  6. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук / О. Кульчицький. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1995. – С. 10.
  7. Личковах В. А. Методологические проблемы определения особенности украинской этнической мысли / В. А. Личковах // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология», 2014. – Том 27 (66). – № 1. – С. 306–315.
  8. Мяло К. Г. Под знаменем бунта: Очерки по истории и психологии молодежного протеста 1950–70-х гг. / К. Г. Мяло. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 287 с.
  9. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / Оксана Пахльовська // Сучасність. – 2000. – Ч.4. – С. 65–84.
  10. Современный философский словарь / Под общ. ред. В. Кемерова. – М.: Академический Проект, 2004. – С. 515.
  11. Тарнашинська Л. Б. Сюжет доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі XX століття / Л. Б. Тарнашинська. – К.: Академперіодика, 2013. – 674 с.
  12. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації / Єжи Топольський. – К.: К. І. С., 2012. – 400 с.
  13. Хевеши М. А. Антикапиталистический бунт «новых левых» от абсолюта свободы к романтике равенства (Из истории политической философии) / М. А. Хевеши. – М.: РАН, 1994. – С. 322–349.
  14. Чайковський Я. Проблема відчуження людини в гуманітарних науках. З питань стану досліджень / Ян Чайковський // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – № 9/2. – Т. 20, 2012. – С. 264–269.
  15. Чижевський Д. Філософські твори / Д. Чижевський. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 3. – 456 с.
  16. Douglas M. (2010-01s) Georg Leonard, Voice of '60s. Counter Culture / M. Douglas. – The New York Time Co. – Retrived 2014-05-20.
  17. Mehnert K. Twilight of the yours. The radical movements of the 1960s and their legacy / K. Mehnert. – N.Y.: Holt, Rinehals and Winston; Stanford: Heaver Institution press, 1976. – P. 9.
  18. Seeman M. (1966) Status and identity: The problem of inauthenticity / M. Seeman. The Pacific Sociological Review. – 1966. – № 9 (2). – P. 67–73.
- Стаття надійшла до редакції 24.10.2014

**H. G. Pavlenko**

#### **PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC GROUNDS OF UKRAINIAN LITERARY PROCESS OF THE 60S**

*The article aims to gain a fuller understanding of the philosophical and aesthetic grounds of Ukrainian literary process in the late 60s as well as seeks to investigate the world views of its representatives in creating better strategies to highlight the phenomenon mentioned. As the author puts it, the 1960s was a decade to open a new «intellectual era» in Ukraine in the post-Stalin period that introduced a new generation of writers known as writers of the sixties («the sixtiers») who did not adhere to the official style of socialist realism and protested against violence, depravity and social instability. They demanded*

*national and human rights, adherence to the verity and morality by proclaiming these in their artistic works. Being harbingers of creative freedom and radically new ideological assumptions they proved to be the symbols of Ukrainian renaissance. The 1960s became synonymous with subversive events around the globe that resulted in counter culture and revolution in social norms that was implemented in the rejection of existed standards and norm, negation of materialism, and explicit portrayals of human condition.*

*It is also claimed that axiological views of «the sixtiers» reveal the essence of verity stressing upon the necessity of its existence. This is adequately realized by comprehending the nature of their being that is determined by self-identification, harmony of vital and spiritual values, broadening social and aesthetic horizons of being. All these phenomena, which prove to be the key issues in the philosophical assumptions of eminent scholars and philosophers who articulated the ideas of Personalism, are closely related to the world views of «the sixtiers». Nikolai Berdyaev, in particular, emphasized human freedom, subjectivity and creativity that become central elements in their works.*

*As E. Mounier puts it, human person's responsibility is to take an active role in history, even while the ultimate goal is beyond the temporal and human history. According to E. Mounier, a personal man is not desolate, he is the man surrounded, on the move, under summons. Thus Personalism was seen as an alternative to both Liberalism and Marxism, which respected human rights and the human personality without indulging in excessive collectivism.*

*In a broader philosophical view Personalism does not consider the individual to be the object of an original intuition, nor does it conceive of philosophical research as starting with the analysis of immediate personal experience and its context. Rather, in the scope of a general metaphysics the person represents his singular value and essential role. Thus the person occupies the central place in philosophical discourse, but this discourse is not reduced to the development of an original intuition of the person.*

*It is imperative that social and political situation of the period mentioned resulted in individual's spiritual crisis and as a result led to self-estrangement ( identity crisis where the individual experiences drastic changes to their meaning changes – practical goals, values, attitude and beliefs, etc.).*

*Among all interpretations of this phenomenon available M. Seeman's happens to be the most relevant one as it shapes an integral idea of rejections and aesthetic values of the 60s generation. The philosopher identifies self-estrangement as «the psychological state of denying one's own interests – of seeking out extrinsically satisfying, rather than intrinsically satisfying activities as well as characterizes it as a feeling of having become a stranger to oneself, or to some parts of oneself, or alternatively as a problem of self-knowledge, or authenticity. Thus a person experiences the alienation in the sense of lacking power that has been defined by Seeman as «the expectancy of probability held by the individual that his own behaviour cannot determine the occurrence of the outcomes, or the reinforcements, he seeks. Powerlessness, therefore, is the perception that the individual does not have the means to achieve his goals and may result in meaningless that has been defined by Seeman as «the individual's sense of understanding events in which he is engaged. It is characterized by a low expectancy that satisfactory predictions about the future outcomes of behaviour can be made» where as powerlessness refers to the sensed ability to control outcomes. In this regard one should not mix up these two notions. Normlessness (or what Durkheim referred to as anomie) denotes the situation in which the social norms regulating individual conduct have broken down or are no longer effective as rules for behaviour. Seeman adds that this aspect can manifest in a particularly negative manner, «the anomie situation [...] may be defined as*

*one in which there is high expectancy that socially unapproved behaviour are required to achieve given goals».*

*M. Seeman's model of estrangement highlights all possible aspects of the phenomenon in both a wide and narrow sense. It provides the possibility to study this process regarding to» the sixtiers» from the perspective of their literary works that will open potential areas for further research.*

**Key words:** *the 60s, aesthetic and artistic grounds, anthropocentrism, personalism, estrangement, national imperative, aesthetic sphere.*

УДК 821.14'06(045)

**Ю. А. Потіпак**

### **ПРОЯВИ МОДЕРНІЗМУ В НОВОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

*У статті розглядаються причини появи явища модернізму в грецькій літературі, осмислюються його характерні риси та особливості, витоки виникнення. Детально характеризуються особливості футуристичної та сюрреалістичної грецької поезії та прози, їх представники; аналізується сучасний стан проблеми.*

**Ключові слова:** *модернізм, новаторство, футуризм, сюрреалізм, постмодернізм.*

Грецька модерністська література була в центрі дослідження таких відомих учених-неоелліністів, як Александрос Аргіріу, Родерік Бітон, Маріо Вітті тощо. Втім, у вітчизняному літературознавстві розвідки з творчості грецьких літераторів-модерністів представлені доволі спорадично (Лілія Банах, Андрій Савенко, Вікторія Челпан), як і роботи узагальнюючого характеру, що визначає **актуальність** нашого дослідження.

**Метою** дослідження є охарактеризувати модерністські течії, представлені в новогрецькій літературі, для чого необхідно розв'язати такі **завдання**: визначити причини появи модернізму на теренах Греції; проаналізувати особливості модерністських течій, представлених у новогрецькій літературі (футуризм, сюрреалізм); зазначити основні досягнення представників модернізму та їх вплив на формування сучасної грецької літератури.

Розглядаючи формування української елліністики, Н. Ф. Клименко наголошує на тому, що тривалий час елліністичні студії були зосереджені на аналізі художнього слова. Поява останнім часом низки перекладів художніх творів новогрецької літератури уможливило подальший розвиток лінгвістики грецького тексту, новогрецько-українського напрямку перекладу та зіставної лінгвістики [3, с. 22]. Завдяки перекладам український читач має уявлення про представників новогрецької літератури, але ґрунтовні дослідження українських елліністів стосуються здебільшого лінгвостилістичних особливостей деяких грецьких поетів та прозаїків, які не дають повної картини про розвиток сучасної грецької літератури.

Модернізм – це світоглядна та культурно-естетична реакція на вступ людства на рубежі ХІХ–ХХ ст. у якісно новий етап свого розвитку. У цей період на планеті відбулися глобальні зрушення, з'явилися нові явища, виникли нові тенденції: відчутно посилилася єдність світу, взаємозалежність народів і держав й водночас загострилися міждержавні протиріччя, різко зросла загроза світового конфлікту.

Модернізм – сумарний термін, що позначає сукупність літературних напрямів та шкіл ХХ століття, яким притаманні формотворчість, експериментаторство, тяжіння до